

Σ. ΚΑΠΠΑΝΕΡΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΙΑΒΑΣΗΜΕΡΗΣ
Ο ΜΕΓΑΛΟΝΑΪΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

Γιά τήν οικόγένεια τῶν Διαβασημέρηδων, πού μαρτυρεῖται τό 14ο αἰ. στή Θεσσαλονίκη, δέ γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Οἱ γνώσεις μας περιορίζονται σέ δύο μόνο μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῆς: τό Δημήτριο καί τό Θεόδωρο Διαβασημέρη.

Σπουδαιότερος, βάσει τῶν μέχρι τώρα πηγῶν μας, εἶναι ὁ Δημήτριος Διαβασημέρης, ὁ ὁποῖος σταδιοδρομεῖ στό χῶρο τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, καί τοῦ ὁποῖου ἡ καριέρα παρουσιάζεται ἀνάγλυφη μέσα ἀπό τά διάφορα ἁγιορειτικά ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς του¹. Εἰδικότερα ἀναφέρεται ὡς:

1. Κληρικός καί γραφεύς:

α) Σέ πωλητήριο ἔγγραφο τῆς Μαρίας Ἀγγελίνας, πού βρίσκεται στό ἀρχεῖο τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας, μέ ἡμερομηνία 17 Αὐγούστου 1304². Ὁ Δημήτριος Διαβασημέρης γράφει τό ἔγγραφο αὐτό³ μέ ἐντολή τοῦ Ἰωάννη Περδικαρίου, ταβουλλαρίου καί μεγάλου σκευοφύλακος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

2. Κληρικός καί ταβουλλάριος⁴:

α) Σέ πωλητήριο ἔγγραφο τῆς μονῆς Ξενοφῶντος, τοῦ Αὐγούστου 1309, μέ τό ὁποῖο ὁ Μιχαήλ Καπιτωαίτης καί ἡ σύζυγός του Ξένη πωλοῦν τό σπίτι τους στόν Ξένο Κρηνήτη⁵.

1. Πρβλ. P. LEMERLE – A. GUILLOU – N. SVORONOS – D. PAPACHRYSSANTHOU, Actes de Lavra II (Archives de l'Athos VIII). Paris 1977, σ. 138· P. LEMERLE, Philippes et la Macedoine orientale. Text. Paris 1945, σ. 235, σημ. 8.

2. Actes Lavra II, ὄπ. παρ., σ. 135 κ.ε. Νο 98. Οἱ ἐκδότες ἀναφέρουν ὅτι δέ στάθηκε δυνατό νά ξαναβρεθεῖ τό πρωτότυπο τοῦ ἔγγράφου αὐτοῦ, καί γιὰ τό λόγο αὐτό τό δημοσιεύουν βάσει φωτογραφίας τοῦ G. Millet· ὄπου παραπάνω, σ. 141.

3. Στό κείμενο τοῦ ἔγγράφου ἀναφέρεται ὡς «κληρικός», ἐνῶ ὑπογράφει ὡς «γραφεύς»· ὄπ. παρ., σ. 141.

4. Προφανῶς διαδέχθηκε στή θέση αὐτή τόν Ἰωάννη Περδικάριο, μέγα σκευοφύλακα τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ὡς ταβουλλάριος κατά τό ἔτος 1309 (βλ. παραπάνω, ἔγγραφο 1α).

5. L. PETIT, Actes de Xenophon (Actes de l'Athos I), Viz. Vremennik 10 (1903) pril. I, σ. 42, Νο 5. Πρβλ. D. PAPACHRYSSANTHOU, Actes de Xenophon (Archives de l'Athos-Paris), Νο 8 (ὑπό ἐκτύπωση).

β) Σέ ανέκδοτο ἔγγραφο τῆς μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ Φεβρουαρίου 1310 (γραφῆας: κληρικός Ἰωάννης Πυρρός)⁶.

γ) Σέ ἀφιερωτήριο ἔγγραφο τῆς μονῆς Δοχειαρίου⁷, τοῦ Αὐγούστου 1313, μέ τό ὁποῖο κάποιος προνοιάριος⁸ ἀφιερώνει στό μοναστήρι κτήματα, πού κατεῖχε ὡς «πρόνοια».

δ) Σέ ἀφιερωτήριο ἔγγραφο τῆς μονῆς Δοχειαρίου⁹, τοῦ Μαΐου 1314, μέ τό ὁποῖο δύο προνοιάριοι¹⁰ ἀφιερώνουν κτήματα, πού κατεῖχαν ὡς «πρόνοια», στό μοναστήρι πού ἀναφέραμε.

ε) Σέ διαθήκη τοῦ Θεοδώρου Καραβά, τοῦ Μαΐου 1314, πού βρίσκεται στό ἀρχεῖο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου¹¹.

στ) Σέ πωλητήριο ἔγγραφο, πού διασώζεται στό ἀρχεῖο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου, μέ ἡμερομηνία 5 Αὐγούστου 1314, καί μέ τό ὁποῖο ὁ Δημήτριος Πυρρός καί οἱ γιοῖοί του πωλοῦν δύο ἀμπέλια¹².

ζ) Σέ πωλητήριο ἔγγραφο τῆς ἴδιας μονῆς, καί μέ τήν ἴδια ἡμερομηνία, ὅπως τό προηγούμενο, μέ τό ὁποῖο ὁ Θεόδωρος Μαλλοκόπος καί ὁ γιός του Κωνσταντῖνος πωλοῦν δύο ἀμπέλια στή μονή¹³.

η) Σέ ανέκδοτο ἔγγραφο τῆς μονῆς Ξενοφῶντος, τοῦ Σεπτεμβρίου 1315. Σῶζεται ἀντίγραφο μόνο τοῦ ἔγγράφου¹⁴.

θ) Σέ ἔγγραφο τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου, τοῦ Μαΐου 1316, μέ τό ὁποῖο διακανονίζονται κτηματικές διαφορές μεταξύ τῶν μοναστηριῶν Ἐσφιγμένου καί Βατοπεδίου¹⁵.

6. D. PAPACHRYSSANTHOU, Actes de Xénophon, ὄπ. παρ., No 9. Στό σημεῖο αὐτό θά ἤθελα νά ἐκφράσω τίς θερμές μου εὐχαριστίες πρὸς τὴν κ. Δ. Παπαχρυσάνθου γιὰ τὴν εὐγενική καί πρόθυμη παραχώρηση τῶν πληροφοριῶν, πού τῆς ζήτησα.

7. N. OIKONOMIDÈS, Actes de Docheiariou (Archives de l'Athos XIII). Paris 1984, σ. 124 κ.έ., No 13.

8. Τό ὄνομα τοῦ παραμένει ἀγνωστο, ἐπειδὴ τό ἔγγραφο εἶναι ἀκέφαλο.

9. Actes Docheiariou, ὄπ. παρ., σ. 126 κ.έ., No 14.

10. Τό ἔγγραφο εἶναι ἀκέφαλο καί τὰ ὀνόματά τους δέν ἀναφέρονται στό διασωθέν μέρος τοῦ ἔγγράφου.

11. L. PETIT – B. KORABLEV, Actes de Chilandar (Actes de l'Athos 5), Viz. Vremennik 17 (1911) pril. 1, σ. 63, No 27.

12. Ὅπου παραπάνω, σ. 67, No 28.

13. Ὅπου παραπάνω, σ. 70, No 29.

14. D. PAPACHRYSSANTHOU, Actes de Xénophon, ὄπ. παρ., No 10.

15. J. JEFORT, Actes d'Esphigmenou (Archives de l'Athos VI). Paris 1973, σ. 98, No 13.

3. Μεγαλοναΐτης σκευοφύλαξ καί ταβουλλάριος:

α) Σέ έγγραφο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου σχετικά μέ κτηματικές διαφορές τοῦ μοναστηριοῦ μέ κάποιον γυναικεῖο μοναστήρι τῆς Παναγίας¹⁶. Ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἐγγράφου δέ διασώζεται, οἱ ἐκδότες ὁμως τό τοποθετοῦν στά 1320-21¹⁷.

β) Σέ πωλητήριο ἐγγράφο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου, μέ ἡμερομηνία 9 Νοεμβρίου 1322, μέ τό ὁποῖο ὁ Ἀλέξανδρος Δούκας Σαραντηνός καί ἡ σύζυγός του Καλή πωλοῦν τρία σπίτια στή μονή¹⁸.

Σέ ἐγγράφο «διαλύσεως» τοῦ μοναχοῦ Ἰωβάνη Καραβᾶ σχετικά μέ μιά

γ) Σε ἐγγράφο «διαλύσεως» τοῦ μοναχοῦ Ἰωβάνη Καραβᾶ σχετικά μέ μιά δωρεά, πού εἶχε κάνει στό μοναστήρι τοῦ Χιλανδαρίου καί πού ἀνακάλεσε ἀργότερα, μέ ἡμερομηνία 26 Νοεμβρίου 1322¹⁹.

δ) Σέ ἐγγράφο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου, τοῦ Ὀκτωβρίου 1323, μέ τό ὁποῖο ὁ ἱερομόναχος Καλλίνικος καθιστᾶ τή μονή, μετά τό θάνατό του, κυρία τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στίς Σέρρες, τό ὁποῖο κατεῖχε ἐκεῖνος²⁰.

ε) Σέ ἀνέκδοτο ἐγγράφο τῆς μονῆς Ἰβήρων, τοῦ Μαΐου 1324²¹.

στ) Σέ ἀνέκδοτο ἐγγράφο τῆς μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ Νοεμβρίου 1324²².

ζ) Σέ πωλητήριο ἐγγράφο, μέ ἡμερομηνία 19 Ἰανουαρίου 1326, μέ τό ὁποῖο ἡ μοναχή Ἀνυσία Πλατυσκαλίτισσα πωλεῖ στή μονή Χιλανδαρίου δύο σπίτι²³.

η) Σέ πωλητήριο ἐγγράφο, μέ ἡμερομηνία 22 Ἰανουαρίου 1327, μέ τό ὁποῖο ἡ οἰκογένεια Πετζικοπούλου πωλεῖ στή μονή Χιλανδαρίου τρία σπίτια καί ἓνα οἰκόπεδο²⁴.

16. V. MOSIN – A. SOVRE, *Dodatki Grskim listinam Hilandarja*. Ljubljana 1948, σ. 23, No V. Λόγω τῶν κενῶν, πού ὑπάρχουν στό ἐγγράφο, δέν εἶναι δυνατό νά προσδιορισθεῖ, γιά τίό μοναστήρι τῆς Παναγίας πρόκειται.

17. Ὅπου παραπάνω, σ. 21.

18. *Actes Chilandar*, ὄπ. παρ., σ. 181, No 84.

19. Ὅπου παραπάνω, σ. 185 κ.έ., No 85.

20. Ὅπου παραπάνω, σ. 202 κ.έ., No 94.

21. Φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βρίσκεται στό *Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Collège de France*· πρβλ. *Actes d'Ésphigménou*, ὄπ. παρ., σ. 96. Τό ἐγγράφο πρόκειται νά ἐκδοθεῖ μαζί μέ τά ἄλλα ἐγγράφα τῶν Ἰβήρων στή σειρά *Archives de l'Athos/Paris* ἀπό τοῦς ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ – LEFORT – PAPACHRYSSANTHOU – MÉTRÉVELI. (*Actes d'Iviron*). Τίς σχετικές μέ τό ἐγγράφο πληροφορίες ὀφείλω στήν κ. Παπαχρυσάνθου.

22. D. PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Xénophon*, ὄπ. παρ., No 20.

23. *Actes Chilandar*, ὄπ. παρ., σ. 258, No 123.

24. Ὅπου παραπάνω, σ. 235, No 112.

4. Μεγαλοναΐτης οικονόμος και ταβουλλάριος:

α) Σέ έγγραφο τοῦ Ἰουλίου 1328 σχετικά μέ κτηματικές διαφορές τῆς μονῆς Χιλανδαρίου²⁵.

β) Σέ πωλητήριο έγγραφο τῆς μονῆς Ζωγράφου, τοῦ Φεβρουαρίου 1330, μέ τό ὅποιο οἱ μοναχές Σωφρονία καί Ξένη πωλοῦν στή μονή (Ζωγράφου) ἕνα ἀγροτεμάχιο κοντά στόν ποταμό Στρυμόνα²⁶.

γ) Σέ πωλητήριο έγγραφο, μέ ἡμερομηνία 24 Δεκεμβρίου 1333, μέ τό ὅποιο ὁ πρωτοστράτωρ Θεόδωρος Συναδηνός πωλεῖ στή μονή Χιλανδαρίου ὄρισμένα κτήματα²⁷.

δ) Σέ πωλητήριο έγγραφο, μέ ἡμερομηνία 25 Φεβρουαρίου 1335, μέ τό ὅποιο πωλεῖται στή μονή Χιλανδαρίου ἕνα ἀγροτεμάχιο²⁸.

ε) Σέ έγγραφο τοῦ Μαρτίου 1335, μέ τό ὅποιο ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Χιλανδαρίου μεταβιβάζει στό μοναστήρι του τήν κυριότητα τῆς «οἰκονομίας» τῶν σαράντα ὑπερπύρων, πού κατεῖχε στό χωριό Χουδνά²⁹.

στ) Σέ έγγραφο τοῦ Μαΐου 1339, μέ τό ὅποιο ρυθμίζονται διαφορές μεταξύ τῶν μονῶν Χιλανδαρίου καί Χορταίτου³⁰.

ζ) Σέ ἀνέκδοτο έγγραφο τῆς μονῆς Ξενοφάντος τοῦ ἔτους 1348 (γραφεύς: Θεόδωρος Δοκειανός)³¹.

Ἐκ τῆς ἐπισκόπησης τοῦ περιεχομένου ὄλων αὐτῶν τῶν ἐγγράφων προκύπτει ἀβίαστα τό συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται γιά διάφορα ὡς ἐπί τό πλεῖστον δικαιοπρακτικά ἐγγραφα· ἡ ἀναφορά δέ τοῦ Δημητρίου Διαβασημέρη στά ἐγγραφα αὐτά ὀφείλεται στήν ἰδιότητά του ὡς ταβουλλάριου, καί μάλιστα τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἰδιότητα τήν ὅποια διατήρησε καθ' ὄλο τό διάστημα τῆς σταδιοδρομίας του στόν κλῆρο τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

Συνοπτικά ἡ καριέρα τοῦ Δημητρίου διαγράφεται ὡς ἐξῆς³²: α)

25. Ὅπου παραπάνω, σ. 245 κ.έ., No 117.

26. W. REGEL - E. KURTZ - B. KORABLEV, Actes de Zographou (Actes de l'Athos 4), Viz. Vremennik 13 (1907), pril 1, σ. 64 κ.έ., No 28.

27. Actes Chilandar, ὄπ. παρ., σ. 258, No 123.

28. Ὅπου παραπάνω, σ. 262, No 125.

29. Ὅπου παραπάνω, σ. 264, No 126.

30. Ὅπου παραπάνω, σ. 272, No 129.

31. D. PAPACHRYSSANTHOU, Actes de Xénophon, ὄπ. παρ., No 28.

32. Vgl. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit (PLP), erstellt von E. TRAPP unter Mitarbeit von H.-V. BEYER κ.ά. (Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik I). Wien 1976 κ.έ., No 5363.

κληρικός καί γραφεύς τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (1304? κ.έ.). Κατά τό ἔτος 1304 ἔχουμε τήν πρώτη μαρτυρία περί τοῦ Δημητρίου ὡς κληρικοῦ καί γραφέως· ἐνδεχομένως ὁμως νά κατεῖχε τίς ιδιότητες αὐτές καί κατά τά προηγούμενα ἔτη, γεγονός πού δέν μπορεῖ φυσικά νά ἀποδειχθεῖ λόγῳ ἐλλείψεως τῶν σχετικῶν τεκμηρίων ἀπό τίς πηγές.

β) Ταβουλλάριος τῆς ἴδιας μητροπόλεως (1309?-1338). Ἰσχύουν κι ἐδῶ γιά τό ἔτος 1309, ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω. Στήν προκειμένη ὁμως περίπτωση ἔχουμε ἕνα σίγουρο *terminus post quem*: τό ἔτος 1304, κατά τό ὁποῖο ἀναφέρεται ὡς ταβουλλάριος ὁ Ἰωάννης Περδικάριος³³.

γ) Μεγαλοναΐτης σκευοφύλαξ (1321?-1327). Ἀπό τό 1321 ἔχουμε τήν πρώτη μαρτυρία τοῦ Δημητρίου ὡς μεγαλοναΐτου σκευοφύλακος. Τήν ἀκριβή ἡμερομηνία τῆς προαγωγῆς του στό ὄφφίκιο αὐτό δέν τή γνωρίζουμε, θά πρέπει ὁμως νά τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στά ἔτη 1316 καί 1320/1.

δ) Μεγαλοναΐτης οἰκονόμος (1328-1438?). Ἐφ' ὅσον ἡ τελευταία μνεία του ὡς σκευοφύλακος εἶναι τοῦ Ἰανουαρίου 1327 καί ἡ πρώτη μνεία του ὡς οἰκονόμου τοῦ Ἰουλίου 1328, θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ ἡ προαγωγή του ἀνάμεσα στά δύο αὐτά χρονικά πλαίσια. Ἡ τελευταία μαρτυρία περί τοῦ Δημητρίου εἶναι τοῦ ἔτους 1338. Ἡ περαιτέρω τύχη του δέν μᾶς εἶναι γνωστή.

Στό λῆμμα «Διαβασημέρης Δημήτριος» τοῦ PLP³⁴ ἀναφέρεται μεταξύ τῶν ἄλλων ιδιοτήτων του κι ἐκεῖνη τοῦ «πανεντιμοτάτου» κατά τό διάστημα 1309-1328. Πρόκειται ὁμως γιά ιδιαίτερη «ιδιότητα»-ἀξίωμα ἢ μήπως γιά μιᾶ προσωνομία;

Ἐξετάζοντας συγκριτικά τά παραπάνω ἔγγραφα, μποροῦμε νά τά διακρίνουμε σέ δύο κατηγορίες ἔχοντας σάν κριτήριό τούς:

- 1) Τά ἔγγραφα, τά ὁποῖα προέρχονται ἀπό τό χέρι τοῦ Δημητρίου Διαβασημέρη (1α, 2γ, 2δ, 2στ, 2ζ, 2η, 3α, 3β, 3γ, 3ε, 3στ, 3ζ, 4β, 4γ, 4δ) καί
- 2) Τά ἔγγραφα, πού γράφτηκαν ἀπό ἄλλους (2α, 2β, 2ε, 2θ, 3δ, 3η, 4α, 4ε, 4ζ)³⁵.

Τά ἔγγραφα τῆς τελευταίας κατηγορίας διακρίνονται πάλι σέ δύο ὑποκατηγορίες:

- α) Τά ἔγγραφα, πού γράφτηκαν ἀπό ἄλλους «προτροπή» τοῦ Δημητρίου

33. Βλ. ἔγγραφο 1α.

34. DLP 5363.

35. Στίς κατηγορίες αὐτές δέν περιλαμβάνεται τό ἔγγραφο 4στ, ἐπειδή στό κείμενο τοῦ ἔγγραφου δέν ὑπάρχει καμμιά ἐνδειξη σχετικά μέ τό γράφει.

Διαβασημέρη (2α, 2β, 2ε, 2θ, 3η, 4α, 4ξ) και

β) Δύο έγγραφα (διαθήκη και δωρεά), πού γράφτηκαν προφανώς από τούς διαθέτες και συνυπογράφηκαν από τό Δημήτριο Διαβασημέρη (3δ, 4ε).

Μετά από τήν ἀναγκαία αὐτή γιά τήν ξρυνά μας διαίρεση, παρατηροῦμε ὅτι ὁ προσδιορισμός «πανεντιμότατος» ὑπάρχει μόνο στά ἔγγραφα ἐκεῖνα, πού γράφτηκαν ἀπό ἄλλους γραφεῖς «προτροπή» τοῦ Δημητρίου Διαβασημέρη (κατηγορία 2α). Ἐντίθετα, στά ἔγγραφα, πού προέρχονται ἀπό τό χέρι τοῦ ἴδιου δέν ἀναφέρεται συνήθως τίποτε· μόνο σέ ἓνα ἔγγραφο ὑπάρχει ὁ τύπος «έντιμότατος» (ἔγγραφο 2στ). Ἐπομένως, γίνεται, νομίζω, σαφές, ὅτι τό «πανεντιμότατος» δέν ἀποτελεῖ ιδιότητα ἢ ἀξίωμα, ἀλλά προσωνυμία. Πέρα, ὅμως, ἀπ' αὐτό, πρέπει νά προσεχθεῖ αὐτή καθαυτή ἢ προσωνυμία «πανεντιμότατος». Οἱ ταβουλλάριοι προσφωνοῦνταν ὡς «έντιμότατοι»³⁶, ὅπως δηλ. ἀναφέρεται σέ ἓνα μόνο ἔγγραφο ὁ Δημ. Διαβασημέρης. Ἐπ' ὅσο δέ γνωρίζω, τό «πανεντιμότατος» ἀποτελεῖ μοναδική περίπτωση προσφωνήσεως ταβουλλαρίου³⁷. Ἐπομένως ἡ προσωνυμία «πανεντιμότατος» πρέπει μᾶλλον νά ἐρμηνευθεῖ σάν προσπάθεια ἐξυψώσεως καί διακρίσεως τοῦ Δημ. Διαβασημέρη ἀπό τούς ὑπόλοιπους ταβουλλάρους.

Ἐναφέρεται ἀκόμη στο PLP τό ἀξίωμά του ὡς «μεγαλοναῖτου»³⁸. Ἀπό τήν ἱστορία τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης δέν εἶναι μέχρι τώρα γνωστό κανένα «τάγμα» ἢ «τάξη» μεγαλοναϊτῶν, γεγονός πού θά ἐπέτρεπε τῆ μνεία τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς ἰδιαιτέρου ἀξιώματος αὐτοῦ καθαυτοῦ. Ἐξετάζοντας καί πάλι τά ἔγγραφα, παρατηροῦμε ὅτι τό «μεγαλοναϊτης» ἀναφέρεται πάντοτε σέ συνδυσμό μέ τά ἀξιώματα τοῦ σκευοφύλακος καί ἀργότερα τοῦ οἰκονόμου: μεγαλοναϊτης σκευοφύλαξ καί μεγαλοναϊτης οἰκονόμος. Ἡ σύνδεση αὐτή τοῦ ἐπιθέτου «μεγαλοναϊτης» μέ τά δύο αὐτά ἀξιώματα εἶναι σημαντική, γιατί μᾶς ὑποδεικνύει καί τήν κατεύθυνση, πρὸς τήν ὁποία πρέπει νά κινηθοῦμε, γιά τόν προσδιορισμό τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιθέτου αὐτοῦ.

Ἡ ἐτυμολογία τοῦ ἐπιθέτου «μεγαλοναϊτης» μᾶς ὀδηγεῖ στήν ἔκφραση «μέγας ναός», ἔκφραση, ἢ ὁποία μᾶς φέρνει ἀμέσως στό νοῦ τό συγγενή τύπο

36. Βλ. σχετικά J. DARROUZÈS, Recherches sur les ΟΦΘΙΚΙΑ de l'église Byzantine (Archives de l'Orient Chretien 11). Paris 1970, σ. 117-127.

37. Πρβλ. καί τήν περίπτωση τῆς προσφωνήσεως τοῦ Γεωργίου Κουτάλη, χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (Κωνσταντινουπόλεως), ὡς «πανυπερεντιμοτάτου»: Das Register des Patriarchats von Konstantinopel. I Teil. Edition und Übersetzung der Urkunden aus den Jahren 1315-1331, herausgegeben von H. HUNGER and O. KRESTEN unter Mitarbeit von C. Cupane, W. Fink, W. Hörandner, E. Kislinger, P. Pieler, G. Thür, R. Willvonsender, H. Wurm. (CFHB XIX/1). Wien 1981, σ. 400.

38. «Μεγαλοναϊτης d(er) Metrople (von) Thes/nike, 1321-1339»· PLP 5363.

«Μεγάλη Ἐκκλησία». Στή Θεσσαλονίκη δέ ὡς «Μεγάλη Ἐκκλησία» ἀναφέρεται ὁ ναός τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, κατ' ἐπίδρασιν τοῦ ἀντίστοιχου ναοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως³⁹. Ἀκόμη, ὁ μητροπολιτικός κλῆρος⁴⁰ ταυτίζεται μέ τόν κλῆρο τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας⁴¹.

Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νά ἐρευνηθεῖ, ἐάν ὁ Δημήτριος Διαβασημέρης ἀνῆκε στόν κλῆρο τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀποφασιστικῆς σημασίας στό σημεῖο αὐτό εἶναι τό ἔγγραφο 4α, τό ὁποῖο ὑπογράφουν, μεταξύ ἄλλων, τόσο «ὁ μεγαλοναῖτης οἰκονόμος καί ταβουλ-λάριος Δημήτριος ὁ Διαβασημέρης, ὅσο καί «ὁ μέγας οἰκονόμος τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης Θεόδωρος διάκονος ὁ Τρίτρεας»⁴². Πρόκειται δηλ. γιά δύο διαφορετικά ἀξιώματα· ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι καμμιά σχέση δέν ὑπάρχει ἀνάμεσα στό Δημήτριο Διαβασημέρη καί στόν κλῆρο τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης.

Ἀπομένει, λοιπόν, νά ἐξετάσουμε τήν περίπτωση τοῦ «μεγάλου ναοῦ». Καί πράγματι, ὡς «μέγας ναός» στή Θεσσαλονίκη ἀναφέρεται ὁ ναός τῆς Ἁχειροποιήτου, καί εἰδικότερα:

α) Σέ ἔγγραφο τῆς μονῆς Μειστής Λαύρας τοῦ 1115⁴³.

β) Σέ «κανονική ἀπάντηση» τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰ.· συγκεκριμένα ἀναφέρεται ὅτι ὁ Δούκας τῆς Θεσσαλονίκης Γεώργιος Φραγγόπουλος ἐκδίκαζε ὑποθέσεις μέσα στό μεγάλο ναό⁴⁴

39. R. JANIN, *Les églises et les monastères des grandes centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)* (La Géographie ecclesiastique de l'Empire Byzantin. Première partie. Le siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique II). Paris 1975, σ. 407.

40. Ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται στήν προκειμένη περίπτωση μέ τή στενή του ἔννοια κι ὄχι ὡς τό σύνολο τοῦ κλήρου τῆς μητροπολιτικῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης.

41. R. JANIN, *Les église*, ὅπ. παρ., σ. 408.

42. *Actes Chilandar*, ὅπ. παρ., σ. 246.

43. *Actes Lavra I*, ὅπ. παρ., σ. 60· πρβλ. Θ. ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ, Ὁ μέγας ναός τῆς Θεοτόκου στή Θεσσαλονίκη. Μιά ἐπανεξέταση τῶν πηγῶν γιά τήν ἱστορία τῆς Ἁχειροποιήτου, «Μακεδονικά» 22 (1982) 115.

44. «Ὅτε ὁ Λογαῤῥᾶς ἐτελεύτησεν, ἡ ἐξουσία ὑπῆρχε τῆς δεσποίνης κυρᾶς Μαρίας, τῆς χρηματισάσης γυναικός τοῦ μακαρίτου βασιλέως κυροῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, χηρευούσης τῷ τότε, καί προβεβλημένον εἰς τήν δουκικήν ἐχοῦσης ἀρχήν τῆς Θεσσαλονίκης τόν Φραγγόπουλον ἐκείνον κυρόν Γεώργιον καί παντός τούς κατά χώραν ἀρχιερεῖς ἐπί ταῖς πολιτικαῖς δίκαις συνέδρους αὐτῶ καί συνδικαστάς εἶναι διακελευσαμένης, ἦγουν τόν νῦν Κίτρον, τόν αὐτάδελφον τούτου Βερροῖας ἐκείνον, καί τούς λοιπούς ἐκείνους, τόν Κασσανδρείας, τόν Στρυμβάκωνα, τόν Καμπανεῖας καί τόν Ἀδραμέρεως τόν Φιλάγριον οἵτινες καθ' ἐκάστην ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου συνήγοντο, καί τάς κρίσεις ἐποίουν, μή τινος

συμπαραστατούμενος κι από τούς επισκόπους τῆς μητροπόλεως⁴⁵.

γ) Σέ εὐχή τοῦ Συμεών Θεσσαλονίκης, πού ἐκφωνήθηκε στίς ἀρχές τοῦ 15ου αἰ. «πρό τῶν πυλῶν τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Θεοτόκου»⁴⁶.

Κοντά, λοιπόν, στίς ἄλλες μαρτυρίες, τίς σχετικές μέ τόν «μέγα ναό»⁴⁷, τοῦ 12ου, 13ου καί 15ου αἰ. ἔρχεται κι αὐτή τοῦ τίτλου τοῦ Δημητρίου Διαβασημέρη, τοῦ 14ου αἰ.. Ὁ Δημήτριος Διαβασημέρης ὑπῆρξε, λοιπόν, σκευοφύλαξ καί ἀργότερα οἰκονόμος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου.

Ἀπό τό χέρι τοῦ Θεόδωρου Διαβασημέρη σώζονται δύο ἐγγραφα (2α καί 2β) τοῦ Αὐγούστου 1309 καί Μαΐου 1316, τά ὅποια γράφτηκαν «ἐκ προτροπῆς τοῦ πανεντιμοτάτου κληρικοῦ καί ταβουλλαρίου κυροῦ Δημητρίου τοῦ Διαβασημέρη». Ὁ Θεόδωρος Διαβασημέρης ἦταν προφανῶς λαϊκός καί βρισκόταν στήν ὑπηρεσία τοῦ Δημ. Διαβασημέρη· ἀγνοοῦμε, ὅμως, τό συγγενικό δεσμό, πού ὑφίστατο ἀνάμεσα στούς δύο Διαβασημέρηδες.

Βιέννη 1985

Σωκράτης Μ. Καπλανέρης

ὄλως ἀδικουμένου ἢ φοβουμένου» J.B. Card. PITRA, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata. VIII. Juris ecclesiastici. Graecorum selecta paralipomena*: Δημητρίου ἀρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας τοῦ Χωματιανοῦ τὰ πονήματα. Parisiis et Romae 1891, σ. 454. Πρβλ. JANIN, *Les églises*, ὅπ. παρ., σ. 376· ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ, Ὁ μέγας, ὅπ. παρ., σ. 116.

45. Ὁ Θ. Παπαζῶτος παραπέμποντας στόν R. JANIN (*Les églises*, ὅπ. παρ., σ. 376) κάνει λόγο γιά «ἐπισκόπους τῆς διοικήσεως» ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ, Ὁ μέγας ναός, ὅπ. παρ., σ. 116. Νομίζω, ὅμως, ὅτι στήν προκειμένη περίπτωση ὁ γαλλικός ὄρος «diocèse» πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ ὡς μητρόπολη ἢ μητροπολιτική περιφέρεια κι ὄχι ὡς διοίκηση. Πρόκειται δηλ. γιά τούς ἐπισκόπους τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὅπως προκύπτει ἄλλωστε καί ἀπό τά ὀνόματα τῶν ἐπισκοπῶν πού κατεῖχαν, καί οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσαν καί τήν ἐπαρχιακή Σύνοδο τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ὑπό τήν προεδρεία τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου Θεσσαλονίκης· γιά τό θεσμό αὐτό βλ. ΑΘ. Α. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ ἐπισκοπική σύνοδος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καί ἡ σημασία αὐτῆς σήμερα, «Θεολογία» 48 (1977) 795-824 καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περὶ τῆν ἐπαρχιακὴν σύνοδον τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 18 (1978) 307-309.

46. I. ΦΟΥΝΤΟΥΑΝ, Συμεών ἀρχιεπισκόπου τὰ λειτουργικά συγγράμματα. Θεσσαλονίκη 1968, σ. 1-6 καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Τό λειτουργικόν ἔργον Συμεών τοῦ Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1966, σ. 51· πρβλ. ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ, Ὁ μέγας ναός, ὅπ. παρ., σ. 116.

47. Τελευταία τό χαρακτηρισμό τῆς Ἀχειροποιήτου ὡς «μέγαλο ναό» τόνισε ἰδιαίτερα ὁ Θ. Παπαζῶτος μέ τήν προαναφερθεῖσα μελέτη του, προάγοντας ἔτσι σημαντικά τή σχετική μέ τό ναό τῆς Ἀχειροποιήτου ἔρευνα.